

הטקסטואלי הצייקני, פירור אחר פירור, מזכיר את אומנות הפסיפס שפרחה בימים ההם בבתי הכנסת בארץ. אכן, ההנאה הגדולה בקריאת הספר היא פענוחו ההדרגתי של הסיפור ההיסטורי באמצעות קריאה בסיפורים ובסוגיות העתיקים. מטר מצליח להגיש אותם באלגנטיות, לא כמרוצה אלא כחברותא־חכם וכמספר. אנו נחשפים כך אל גדולתו ואל קטנויותו גם יחד של עמנו בארצו, בתקופה עלומה שבמידה רבה עיצבה את דמותה של היהדות.

צ"א

בשני עולמות

זלמן שזר: ביוגרפיה

צבי יקותיאל

מאגנס, 2025 | 295 עמ'

כשהיה זלמן שזר העורך בפועל של יומון ההסתדרות 'דבר' נפטר בארה"ב מנהיגה של התנועה היריבה הגדולה, זאב ז'בוטינסקי. בישיבת הוועד הפועל של ההסתדרות מצא שזר את עצמו מתגונן על כך שכתב, כמאמר ראשי, הספד קצר ונרגש בכותרת "הכינור שנופץ". דבריו שם מתועדים עתה, בין שלל דברים ופרשיות בחייו, בביוגרפיה שכתב עליו צבי יקותיאל, 'בשני עולמות'. כך אמר שזר בישיבה ההיא:

אמרו לי שגם נחוץ היה לכתוב – מת הפשיסט היהודי, מת מחולל הרביזיוניזם ושונא הפועלים ... גם זו שיטה – זאת השיטה שנהגו בה ברוסיה בנוגע לטרוצקי ... וכאילו לא הייתה חובתנו המוסרית כלפי התנועה שלנו וכלפי האדם הזה, אשר כבש

מהנשיאות, והגיע לידי הקמת בית דין שדייניו אינם רבנים מוסמכים. המרחק בין האמוראים לנשיאים המשיך לגדול, והשלכותיו היו רבות. בעקיפין היה לכך חלק בנסיבות שגרמו, על פי השערותיו מבוססות־הטקסט של המחבר, לחתימתו המזורזת של התלמוד הירושלמי. זאת לא לפני שהנשיאים המתנכרים לחכמים, שהחלו למנוע מן התורה קמח, גרמו לסכסוכים בין החכמים. אך לא לעולם חוסן, וכדברי הלל הזקן אביה הקדמון של שושלת הנשיאים "על דאטפת אטפוך": בשנת 429 ביטל הקיסר תאודוסיוס השני את מוסד הנשיאות.

סיפורם של מוסדות הנשיאות ובתי המדרש בטבריה ובציפורי אינו רק סיפורו של הקרע המתרחב שהזכרנו. יש עוד שחקנים בזירה. נציין כאן את השפעתה של הכתרת הנצרות כדת המועדפת באימפריה הרומית, בשנת 325. דווקא הקרבה התאולוגית בין הנצרות ליהדות גרמה להצרת צעדיה של האחרונה. מעניין בהקשר זה סיפור קביעתו של לוח השנה העברי, ששמה קץ להתכתשויות ארוכות שנים בין חכמים לנשיאים סביב ההכרעות, מדי חודש ושנה, על קידוש החודש ועיבור השנה (שהיו בסמכותו הרשמית של הנשיא). זיקתם של הנוצרים ברחבי האימפריה ללוח העברי, ותלותם בהחלטה החודשית של הנשיא היהודי, שהיה בתורו תלוי בהכרעותיהם של החכמים יודעי העיתים, הפריעה לקיסר הרומי – ועל כן כנראה נדרשה קביעת הלוח.

מטר מוצא את עקבות הדברים הללו בתלמוד הירושלמי, וגם בזה הבבלי ובמדרשים. הבשר שהוא קורם על השלד

הקצרה כשר החינוך. פעמיים לפחות ביקש להכריע נגד דעת חבריו במפא"י, ולהתחייב בפני השרים הדתיים שבמחנות העולים לא תהיה כפייה אנטי-דתית, ושתלמידי העולים מארצות האסלאם ילמדו בחינוך דתי. בשתי אלה לא זכה לגיבוי ועמדתו לא התקבלה.

בעניין אחר, אחרי מלחמת ששת הימים תמך בגלוי ביישוב יהודה ושומרון. מנגד, במו"מ להרכבת הממשלה ב-1969 אמר לנציגי הקומוניסטים שהוא מצדד במסירת השטחים תמורת שלום. עבודתו בהנהגת הסוכנות, ולאחר מכן בכס נשיא המדינה, התאפיינו בהגברת הזיקה ליהדות התפוצות. בן-גוריון אף נימק באוזניו את פנייתו אליו, ב-1963, להיות מועמד המפלגה לנשיאות המדינה בכך שהוא "זקוק לך ולקשריך עם הגולה" – כמו גם בהיותו חוקר תולדות ישראל כקודמו בן-צבי, שכן "נשיא מוכרח להיות אדם מהתחום הספרותי".

עניין זה כבר שייך למובן אחר, ממד אחר, של 'שני העולמות' ששזר שזר יחדיו בחייו: היותו איש רוח, חוקר קצת בפועל והרבה בפוטנציה – עם היותו עסקן פוליטי. מלומד ואיש מדינה, כניסוחו של רעהו שהתמיד בתחום המחקר שלו, גרשם שלום. והממדים עוד רבים. כמו שמסכם יקותיאל בהקדמה, "הוא ביקש לשלב בין האורתודוקסיה לסוציאליזם, בין המשיחיות לריאליזם הפוליטי, בין החילוניות לדתיות ובין הציוניות לגלותיות". שניות רבי-ממדית זו נוסכת עניין ומתח בסיפור חייו של שזר, וממריצה גם את הביוגרפיה המאופקת שלפנינו.

צ"א

לו עמדה בקרב הציבור העברי, כלפי עצם הופעתו ועצם יכולתו לעמוד נגדו, לראות אותו בכל גבורותיו ועל כל כישלונותיו.

אכן, אחר היה שזר, אחר ורך באווירה האידאולוגית המקוטבת של ימיו. שזר, לימים יו"ר הנהלת הסוכנות, שר החינוך ונשיא המדינה, נתפס בקרב זוכריו כאיש של גשרים ומתינות. כאיש רוח, היסטוריון של העם היהודי בגלות ושל המשיחיות, פובליציסט ומשורר, שהבערה הציונית והסוציאליסטית בליבו והיכולות הבין-אישיות שלו כפו עליו עסקנות ציבורית. ככה הוא גם מתגלה ומתפרט בביוגרפיה החדשה.

הכותרת 'בשני עולמות' מרמזת לכך שאפשר כי שזר לא הצליח ליצור באישיותו סינתזה בין התזה והאנטינזה שמשכו את ליבו, אלא התרוצץ ביניהן. הכוונה היא בראש ובראשונה לעולם המסורת היהודית מצד אחד, ומנגד לו עולם העשייה הפוליטית בתנועת העבודה, מקום שם היו להוטים להוכיח, כמאמר השיר 'הבו לבנים', כי "במקום אתמול יש לנו מחר". שזר חי כיהודי חילוני, ומבחינה ידועה וחשובה אף נהג כבוהמיין: הספר אינו מדלג על הרומנים שניהל עם רחל המשוררת, ויותר מכך עם גולדה מאיר, בהיותו נשוי לרחל כצנלסון-שזר. אך ללמדנות היהודית ולמנהגי המסורת וליהודים מהזן הישן היה חלק חשוב בחייו. וכך, את הקשר האישי שלו עם הרבי מלובביץ', בתקופת כהונתו השנייה כנשיא, מגדיר הביוגרף כסוג של תלות נפשית.

בנקודות חשובות נפגשו שני עולמותיו אלה של שזר. כזאת הייתה למשל כהונתו